ISSN 2786-8184 (print), ISSN 2786-8192 (online)

УДК 81'371'373.2: 303.446.23:002
DOI https://doi.org/10.32782/bsps-2026.11.18

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ БАЗИС НОМІНАЦІЙ АРТЕФАКТУ «КНИГА» В КИТАЙСЬКІЙ ТА ІНШИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ СВІТУ

Євгеній Степанов
доктор філологічних наук, професор
Інституту іноземних мов Хунаньського педагогічного університету
вул. Лушань, 36, м. Чанша, Китай
orcid.org/0000-0002-5441-9822
Scopus-Author ID: 57216464090

Анотація. *Мета проведеного й описаного в запропонованій статті дослідження – визначення ономасіологічного базису номінацій поняття «книга» у китайському, слов'янському, германському, романському та інших мовних просторах світу й визначення лінгвокогнітивних особливостей функціювання артефакту КНИГА у різних лінгвокультурах. Об'єктом вивчення є найменування артефакту КНИГА в китайській, слов'янських, германських, романських та інших мовах. Предмет дослідження – міжкультурна і міжмовна симетрія й асиметрія вербального унаявлення артефакту КНИГА у просторі мов, що розвивалися в межах своїх національних культур і мають різні ступені спорідненості. У процесі дослідження застосовано деякі процедури методів когнітивного, лінгвокультурологічного, соціолінгвістичного, порівняльного, зіставного, ономасіологічного, семасіологічного, етимологічного, граматичного аналізу, описового методу. Результатом проведеного дослідження є такі висновки. Історія появи та номінації артефакту КНИГА вказує на закономірний взаємозв'язок цих процесів із певними ментифактами, соціофактами і натурфактами. Основою міжкультурної та міжмовної симетрії або асиметрії ономасіологічного базису номінацій артефакту КНИГА є модальні універсалії та відмінності, які виявляємо в матеріальній, функційній, історичній, соціальній, культурній, семантичній, аперцепційній сферах. Ономасіологічним базисом номінації артефакту КНИГА у різні епохи в різних лінгвокультурах ставали матеріал або спосіб виготовлення цього артефакту, його зовнішній вигляд, взаємодія процесу та результату створення книги, її соціальна значущість. Є випадки запозичення й адаптації слова, що називає цей артефакт, разом із денотативним і сигніфікативним аспектами значення. Когнітивні відмінності номінацій артефакту КНИГА у різних мовах зумовлені відмінностями традицій створення книг, отримання знань із них, навичками та культурою практичного використання книги.*

Ключові слова: *артефакт, книга, міжкультурна асиметрія, міжмовний, когнітивний, лінгвокультурологічний, етимологічний, ономасіологічний, соціолінгвістичний, китайська мова, слов'янські, німецькі, романські мови.*

ONOMASIOLOGICAL BASIS FOR NOMINATING THE ARTIFACT «BOOK» IN CHINESE AND OTHER LINGUOCULTURES OF THE WORLD

Ievgenii Stepanov
Doctor (Great Ph.D.) of the Philological Sciences, Full Professor
Professor of the Institute of Foreign Languages
Hunan Normal University
36 Lushan Road, Changsha, China
orcid.org/0000-0002-5441-9822
Scopus-Author ID: 57216464090

Abstract. *The objectives of the research conducted and described in this article are to determine the onomasiological basis of nominations for the concept «book» in Chinese, Slavic, Germanic, Romance, and other languages spaces of the world, and to identify the cognitive features of the functioning of the artifact*

© Є. Степанов, 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

BOOK in various linguocultures. The object of this study is the names of the artifact BOOK and its analogues in Chinese, Slavic, Germanic, Romance, and several other languages. The subject of the study is the intercultural and interlingual symmetry and asymmetry of the artifact BOOK verbal representation in the space of languages developed within their national cultures and with varying degrees of kinship. The study utilized several methods of cognitive, linguacultural, sociolinguistic, comparative, onomasiological, semasiological, etymological, grammatical analysis, and descriptive analysis. The study resulted in the following conclusions. The history of the emergence and nomination of the BOOK artifact reveals the natural interconnection of these processes with specific mentifacts, sociofacts, and natural facts. The intercultural and interlingual symmetry or asymmetry of the onomasiological basis of BOOK artifact nominations are based on modal universals and differences manifested in the material, functional, social, cultural, historical, semantic, and apperceptual spheres. The onomasiological basis of BOOK artifact nominations in different eras and linguocultures has been the material and method of production, appearance, the interaction of the process and result of book creation, and the social significance of this artifact. There are cases of borrowing and adaptation of the word naming this artifact, along with the denotative and significative aspects of meaning. Cognitive differences in BOOK artifact nominations in different languages are associated with differences in the developed traditions of book creation, the acquisition of knowledge from them, and the skill and culture of practical use of this artifact.

Key words: *artifact, book, intercultural asymmetry, interlingual, cognitive, linguocultural, etymological, onomasiological, sociolinguistic, Chinese language, Slavic, Germanic, Romance languages.*

Постановка проблеми. Ономасіологічний підхід до вивчення мови розглядає змістовний бік мовних одиниць як засіб номінації з погляду їх співвіднесеності з позамовним сприйняттям і розумінням цієї речі чи явища. Нерідко ономасіологію ототожнюють із теорією номінації [напр.: 1, с. 25]. Якщо ж точніше характеризувати відносини, то теорія номінації є основним науковим інструментом ономасіологічних досліджень, вона допомагає розкриттю механізмів наявних номінацій і прогнозуванню змін аперцепції певного денотату, варіантів нових номінацій і процесів зміни тих із них, які вже є у лінгвокультурному просторі. Когнітивний підхід до вивчення процесу номінації натурфактів і антропофактів (артефактів, соціофактів, ментифактів) зумовлює суміжне дослідження семантичної категоризації номінованого об'єкта, тобто класифікаційної діяльності, спрямованої на об'єднання одиниць, що мають хоча б одну однакову ознаку.

Із виникненням у просторі життєдіяльності людини нового поняття виникає потреба назвати його. У цей момент людина або мовний колектив у своїх картинах світу усвідомлюють це поняття: до якої категорії це поняття віднести, який ономасіологічний базис найточніше відбиває його категоріальні й ономасіологічні ознаки.

Зіставне вивчення ономасіологічного базису та породжуваних ним категоріальних ознак артефакту КНИГА у китайській, слов'янських, германських, романських, деяких інших лінгвокультурах дає підстави стверджувати про наявність міжмовної та міжкультурної асиметрії у номінації цього артефакту. Пояснень таких обставин у попередніх дослідженнях учених нам не вдалося знайти. У представленій статті зроблено спробу встановити основні чинники такої асиметрії, які, як ми думаємо, зумовлені насамперед екстралінгвістичними чинниками буття як у прадавню, так і в середньовічну добу: історичними, географічними, культурними, ідеологічними – ціннісними орієнтаціями народів, цивілізаційними процесами у суспільстві.

Зв'язок із попередніми та суміжними дослідженнями. Номінація артефактів, як і їх категоризація, безпосередньо стосується питань онтології усього сущого у світі та його аперцепції. Виникнення теорії номінації зумовлено передусім потребою з'ясувати те, як співвідносяться між собою понятійні форми мислення, яким чином створюються, закріплюються і розподіляються найменування за різними фрагментами об'єктивної реальності.

До середини XIX ст. значні досягнення було зроблено в порівняльному вивченні мов та в лексикографічній роботі. Це розкрило проблему семантичного співвідношення лексичних відповідників у споріднених і неспоріднених мовах і поставило питання про вибір носіями тієї чи іншої мови підстав для номінації тотожних понять. Ці дослідження у нові часи зацікавили як філологів, так і філософів, математиків, логіків, істориків. Німецький учений Готлоб Фреге на початку

1890-х років запропонував математичну теорію іменування, основу якої становить семантичний трикутник «знак – смисл – значення» (так званий трикутник Фреге). Смисл і значення представлені Готлобом Фреге як різні поняття. Різні підстави [= ономасіологічні ознаки] номінації поняття з одним значенням указують на різні смисли [2; 3]. 1903 р. австрійський лінгвіст Адольф Цаунер підхопив ідею академіка АН СРСР Михайла Покровського, висловлену ще наприкінці XIX ст. у дисертації, про дві сфери дослідження всередині семантики: першу сферу, яка стосується вивчення загальних закономірностей функціювання слів, що належать до однієї морфологічної або деривaційної категорії; та другу сферу, яка стосується визначення того, як у різних мовах висловлюють тотожне поняття. Цаунер у своїй дисертації увів термін «ономасіологія», пояснивши відмінності ономасіологічних досліджень від семасіологічних [4]. Прибічник Фреге Бертран Расселл, уточнюючи теорію іменування на початку XX ст., запропонував поняття «позначення» (denoting), показавши, що поняття може бути вираженим як одним словом, так і їх сполученням [5]. На думку вченого та його прихильників (наприклад, Людвіга Вітгенштейна, Чарлза Філлмора), семантико-синтаксична структура «пропозиції» ізоморфна структурі факту.

Учень Готлоба Фреге Рудольф Карнап у 1931 р. сформулював критерії, згідно з якими слово має чи не має значення. Він запровадив термін «псевдопоняття» [6]. Широку програму ономасіологічних досліджень здійснювали представники Празької лінгвістичної школи. Так, було висунуто положення про слово як результат номінативної діяльності в мові у зв'язку з називною функцією слова. Номінативна діяльність сприяє процесам пізнання через класифікацію понять [7]. Вілем Матезіус, чиє ім'я зазвичай пов'язують із відкриттям комунікативної структури висловлювання («актуального членування»), прагнучи встановити залежність загального змісту висловлювання від засобів і способів номінації окремих його елементів, розмежував два рівні лінгвістики на основі двох «рівнів кодування»: функційної ономатології (науки про мовне заломлення дійсності) та функційного синтаксису (науки про зв'язок у мовленні елементів, отриманих унаслідок мовного заломлення дійсності) [8, s. 13]. Американський учений Джон Серл, відомий своєю теорією мовних актів, починав серйозні лінгвістичні дослідження з розвитку ідей Фреге у визначенні смислу та значення власних назв [9; 10]. Значний внесок у розвиток теорії значення і теорії номінації зробили Стівен (Іштван) Ульманн [11], багато представників радянської школи лінгвістики другої половини XX – початку XXI ст.

Серед тих, хто зробив наприкінці XX ст. і робить у нашу добу вагомий внесок у розвиток теорії номінації та теорії категоризації світу, слід назвати імена Анни Вежбицької (семантичні примітиви та універсалії; специфічні риси категоризації аналогічних понять у різних мовах [12–15]); Елеанор Х. Рош (прототипова теорія категоризації, заснована на практиці когнітивного емпіричного обґрунтування [16]); Віллетта Кемптона (градація категорій та таксономічні зв'язки між ними [17]); Чарльза Філлмора (фреймова теорія [18]); Джона Р. Тейлора (уявлення про класичну систему категорій, розроблення якої почалося з робіт Платона та Арістотеля [19–21] як про абстрактне вмістилище безлічі сутностей [22, p. 23–24]; Ніка Дж. Енфілда, Асіфи Маджид, Міріам ван Стаден, Нікласа Буренхалта, Аліс Р. Габі, Сергіо Мейри, Клаудії Вегенер, Стівена Левінсона, Дженні Е. Пайєрс, Ангели Террілл (категоризація та номінація частин тіла у різних народів [23, p. 137–360]; Олени Селіванової (подання дихотомії «вузькість»/«цілісність» як основи для вибору людиною аперцепційних ознак, що є мотиваційною базою номінатем у процесі найменування денотату як інтеріоризованого уявлення про об'єкт і відбивають семіотичну єдність форми, значення і поняття про реалію [1, с. 25–41]; Дмитра Аладька (категоризація артефактів [24]); Тетяни Толчеєвої (типологія артефактів у різносистемних мовах [25]), інших дослідників [напр.: 26].

У дослідженнях номінації та категоризації реалій матеріального світу переважають ті, у яких використано суспільствознавчі підходи: філософські, психологічні та соціологічні. Спостереження лінгвокогнітивного плану лише вибірково відповідають на системні питання щодо вербалізації у різних мовах натурфактів, ментифактів, соціофак-

тів і артефактів. Це є головною причиною вибору матеріалу та напрямів пропонованого у статті дослідження.

Формулювання завдань. Метою запропонованого для ознайомлення у цій статті дослідження є: 1) установлення ономасіологічного базису номінацій поняття «книга» в китайському, слов'янському, германському, романському та інших артефактних і мовних просторах; 2) визначення лінгвокогнітивних особливостей функціювання артефакту КНИГА в різних лінгвокультурах. Об'єкт вивчення – найменування артефакту КНИГА в китайській, слов'янських, германських, романських та деяких інших мовах. Предмет дослідження – міжкультурна та міжмовна симетрія й асиметрія вербального унаявлення артефакту КНИГА у просторі мов, що розвивалися в межах своїх національних культур і мають різні ступені спорідненості. У процесі роботи було використано низку дослідницьких прийомів, що реалізують процедури методів когнітивного, лінгвокультурологічного, соціолінгвістичного, порівняльного, зіставного, ономасіологічного, семасіологічного, етимологічного, граматичного аналізу, описового методу.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми виходимо з того, що різномовні номінації артефакту КНИГА – це найменування рукотворного матеріального об'єкта, дотичного дихотомії ЛЮДИНА/ПРИРОДА. Феномен КНИГА виступає одним із концептів мегаконцептосфери АНТРОПОФАКТИ. Книга – продукт людської матеріальної діяльності, у якому відбито тісну взаємодію матеріальної, соціальної, ментальної культури людини з натурфактним простором. Книга є артефактом, що взаємодіє із соціофактами (міжособистісними стосунками та соціальними структурами: призначення книг, їхній зміст, функції), ментифактами (є результатом ментальної діяльності людини: мовленням, релігійними віруваннями, фольклором, мистецтвом, ідеями, музикою, культурними традиціями) і натурфактами (тим, що відбувається у всесвіті за законами природи: фізичні параметри книги). Ураховуючи зростання потреб людини в артефактах, їх призначення у її житті, удосконалення способів їх виробництва, уважаємо, що кожен артефакт можна схарактеризувати за кількома модальностями: матеріальною, функційною, соціальною, культурною, історичною, семантичною.

Семантична модальність становить для нас особливий інтерес. Історичні, культурні, соціальні відмінності народів, різні природні умови проживання часто є, по-перше, причиною асиметрії наборів самих артефактів, по-друге, способів їх виготовлення та зовнішнього вигляду, по-третє, відмінностей в ономасіологічних базисах номінації. Вочевидь, зовнішні відмінності або збіги в ономасіологічних підставах номінації артефактів у різних народів зумовлені мовними відмінностями, але в когнітивному плані – наявністю специфіки сприйняття певного предмета та його найменування, знання про предмет, навичок його практичного використання.

Артефакт КНИГА, що має сьогодні в усьому світі уніфіковану технологію виготовлення і форму, в різних групах споріднених мов, а також у деяких неспоріднених мовах, що примикають до цих груп, бо запозичували назву цього артефакту з якоїсь мови цієї групи, виявляє різні ономасіологічні базиси номінації. Так, у більшості слов'янських мов світу і в деяких неслов'янських мовах колишнього СРСР, відповідно до даних етимологічних досліджень, сигніфікат денотату КНИГА пов'язаний із давньокитайським денотатом **k'üen* (= «сувій, свиток», «рулон»).

Оскільки китайській та слов'янській фонетичним системам у давні часи були властиві аналогічні процеси чергування у пом'якшених позиціях задньоязикових приголосних звуків ([г/g]; [к/k]; [х/kh]) із шиплячими та свистячими звуками, тобто процеси палаталізації задньоязикових, стародавнє 卷 *[k'üen] у мовленні було трансформовано в 卷 [juan] і [juǎn] / [цзюань / цзюень]. 卷 – традиційний китайський ієрогліф. Він зберігся з давньокитайського періоду у тому ж значенні. Ієрогліф має структуру «верх – низ», його ключовим елементом уважають «цзи» (己), загальна кількість рисок – 9, код Unicode – U+5DFB. Ієрогліф 卷 здатен транслювати іменну, кількісну та дієслівну семантику, а саме: 1) в іменному значенні найчастіше передає значення «сувій, свиток», «рулон», «книга у формі свитка» (переносне значення метафоричного походження); 2) у позиції лічильного слова, сполучуючись із сучасним словом, що означає книгу, напр.: 一卷书 [yī juàn shū] = «один

книжковий сувій (одна книга-свиток)»; 七卷书卷 [qī juǎn shūjuàn] = «сім [штук] книжок-сувоїв». Зауважимо, що тут мається на увазі книга у формі сувою, бо для сучасної переплетеної (брошурованої) книги в китайській мові використовують лічильне слово 本 [běn]. Напр.: 一本书 [yī běn shū] = «одна [штука] книга», буквально: * «одна штука книги»; 五本书 [wǔ běn shū] = «п'ять [штук] книг». 3) У позиції дієслова 卷 означає «розгортати / розгорнути» // «згортати / згорнути», а також «згинати / зігнути» (напр.: 把报纸卷起来 [bǎ bàozhǐ juǎn qǐlái] = «згорнути газету»; 4) у позиції віддієслівного іменника – «розгортання» // «згортання»; «вигин», «згин» (напр.: 卷膝盖 [juǎn xīgài] = «вигин / згин коліна». Дослідники відзначають, що стародавні фонетичні варіанти слова 卷 (у тому числі із задньоязиковим [k/k']) збереглися в деяких діалектах, у тому числі в мові (діалекті) хакка [27, с. 196], поширеному на південному сході Китаю (схід провінції Гуандун, провінції Фуцзянь і Цзянсі, острів Тайвань) та в деяких країнах проживання китайської діаспори.

У праслов'янську добу артефакт КНИГА прийшов до слов'ян, як свідчать історико-мовні факти, Великим шовковим шляхом через північно-західні території Китаю за посередництвом древніх тюрків цього регіону, багато з яких допомагали китайським купцям перевозити їхні товари далі на захід. Так, в етимологічних словниках дослідники зазначають, що, наприклад, у нині мертвій булгарській мові було слово **küinig, *küiniv* (= «книжка») – зменшувально-пестлива форма від **k'üin* (= «книга»); в уйгурській мові домусульманської доби зафіксовано слово **kuin* (= «книга») [28, т. 2, с. 473]. Зрозуміло, що представлені тюркські рефлекси вказують на безпосереднє запозичення цього слова із суміжної китайської мови. Отже, ономасіологічним базисом давньокитайського найменування книги 卷 *[k'üen] // [juàn] та [juǎn] / [цзюань / цзюень] стала тогочасна форма артефакту КНИГА, її зовнішній вигляд, що було метафорою. Давньотюркська та праслов'янська мови, запозичуючи найменування цього артефакту, запозичили цей непрозорий для мовної свідомості тюрків та слов'ян ономасіологічний базис.

Технологія виготовлення книг у Китаї не стояла на місці, оскільки, по-перше, сувої швидко зношувалися, а по-друге, функціональним був лише внутрішній бік їхньої поверхні. Свитки з бамбука, шовку та винайденого в Китаї в середні віки паперу стали розрізати на аркуші та переплітати. З'явилося нове слово для позначення артефакту КНИГА: *[shū]. Спочатку письмове зображення цього слова представляло двокомпонентний ієрогліф зі структурою «верх/низ». У верхній частині зображувалося поняття 聿 [yù] (= «рука з пензлем для письма»), у нижній – 口 [kǒu] (= «рот», «мовлення»). Ієрогліф символізував «запис сказаного за допомогою пензля». Уперше цей знак зафіксовано в бронзових написах на кістках для ворожіння в епохи Шан (商朝) (1554–1046 рр. до н. е.) та Чжоу (周朝) (1045–221 рр. до н. е.). В епоху Цинь (秦朝) (221–206 рр. до н. е.), коли китайські царства об'єдналися в імперію, написання ієрогліфа змінилося: він був трансформований у фонетико-графічний ієрогліф (фоноідеограму) зі смисловим елементом 聿 [yù], який залишився від старого ієрогліфа, і фонетичним елементом 者 [zhě]. У сучасній китайській мові для позначення артефакту КНИГА зазвичай використовують ієрогліф 书 [shū], який є спрощеним варіантом попереднього знака, що позначав поняття «книга». Вихідне значення слова 书 [shū] – «писати пензлем». Надалі дієслово набуло можливості субстантивного використання в сучасному значенні «книга у вигляді переплетених листів» («зброшуровані листи», «брошурована/переплетена книга»), тобто 书 [shū] стали використовувати як апелятив, що називає книгу у звичному для сучасного суспільства технічному виконанні. Слово 书 [shū] стало багатозначним, поширившись на поняття «писемність», «шрифт», «каліграфія», «лист» [29, с. 121]. Отже, загальним ономасіологічним базисом сучасної апелятивної назви книги в китайській мові став спосіб створення письмового тексту: «запис мови за допомогою пензля (олівця, ручки), яку автор тримає у руці», тобто письмовий спосіб передачі змісту тексту, що звучить. На нашу думку, така заміна ономасіологічного базису (мотиватора) номінації відбулася у зв'язку з поширенням грамотності та престижності в китайському суспільстві вміння читати й писати, оскільки спосіб письма вже був відомий усім носіям мови. Метафоричне значення, мотивоване формою книги як арте-

факту, стало неактуальним, бо форма книги змінилася, а пряме значення слова 卷 у мові зберігалося.

Сучасне написання ієрогліфа 书 [shū] затверджено «Правилами спрощення китайських ієрогліфів» 1956 р. [30; 31; 32, с. 3]. Таке спрощене написання сформувалося під впливом цаошу (草书) – скорописного курсивного стилю китайського письма [33]. Потреба у спрощенні була спричинена передусім частим уживанням цього слова: ієрогліф на позначення книги належить до групи загальноприйнятих стандартних китайських ієрогліфів першого рівня частотності.

У слов'янських мовах рефлекси запозичення **küinig* ← 卷 *[k'üen] уже в ранньому середньовіччі втратили ознаки іншомовності, адаптувавшись фонетично, граматично, семантично, а в суспільному житті – функціонально. Про це свідчить звикле використання слова *КЪНИГА / *КЪНИГЫ у старослов'янських і давньоруських рукописах до припинення дії закону відкритого складу (до XI ст.) і появи м'яких задньоязикових приголосних звуків (до кінця XIV ст.). Порівняйте в сучасних слов'янських мовах: українською, російською, болгарською – *книга*; у білоруській – *кніга*; у сербській – *књига*; у словенській – *knjiga*; у чеській і словацькій – *kniha*; у польській – *księga* (<**kniega*); у кашубській – *knega, knəgal*; у литовській мові, яка в добу балто-слов'янської єдності (до II ст.) розвивалася в одному напрямі зі слов'янськими, – *knyga*. Як приклад мови, яка запозичила це слово у слов'ян (імовірніше, разом зі словами православної культури під час прийняття християнства), можна назвати осетинську, у якій книга позначається словом *чиныг*. Тут наявне чергування К//Ч' як показник найдавнішої першої палаталізації, характерної як для слов'янських, так і для інших груп індоєвропейських мов і навіть мов інших мовних сімей. У молодописемній якутській мові – *кинигэ*.

Словник сучасної китайської мови фіксує, що для найменування артефакту КНИГА іноді використовують слово 著作 [zhù zuò]. Головне значення цього слова: «творча діяльність, у якій думки і знання виражають письмово» [29, 06, с. 121]. Словники наголошують ще на одному значенні цього слова: «результат письмової творчості». Відомо, що результатом письмової творчої діяльності бувають тексти, твори, статті, навчальні посібники, художня література – усе, що становить основу різноманітних книг. Отже, семема «книга» лексеми 著作 [zhù zuò] виникла внаслідок метонімічного перенесення процесу на його результат. Семантична еволюція слова 著作 [zhù zuò] є такою: виникнення першого значення перегукується з діями, спрямованими на складання китайської історії за часів Східної династії Хань (25–220 рр.). Саме процес літописання китайської історії, яка для народу має неминучу цінність, про що ще в III ст. писав Лу Сюнь (183–245 рр.), видатний політичний діяч і воєначальник царства У, послужив основою для метонімічного перенесення найменування творчого процесу на його результат.

У германських мовах ономасіологічним базисом номінації артефакту КНИГА є матеріал, на якому писали давньонімецькі руни. Зафіксовано, що цим матеріалом спочатку були дерев'яні та олов'яні планшети з дощечками з бука. В англійській мові сучасне слово *book* походить від середньоанглійського **bok*, що походить від давньоанглійського **boc* (= «книга»; «письмовий документ»), яке походить від прагерманського **bōk(ō)*-, **bokiz* (= «бук»). Те ж джерело визнано і для німецьких *Buch* (= «книга») і *Buche* (= «бук»), а також для апелятива, що називає артефакт КНИГА в інших германських мовах [34], наприклад у норвезькій – *bok*; шведській – *boka*; данській – *bog*; нідерландській та африкаанс – *boek* тощо. Багато мов, не споріднених із германськими, здебільшого у добу колоніалізму запозичили та пристосували германські слова до систем своїх мов, наприклад: у мові сусу, поширеній в деяких країнах тропічної Західної Африки, – *bouki*; у сомалійській мові (на Сході Африки) – *buug*; в індонезійській (бахаса) – *buku*; у мові маорі (у Новій Зеландії) – *pukapuka* тощо.

Слід зауважити, що в літературі є кілька версій походження в латині та більшості сучасних романських мов номінації артефакту КНИГА. Деякі думки щодо цього питання додано й нами. Романський «слід» щодо походження такої номінації спостерігаємо і в деяких мовах, не споріднених із романськими. Здебільшого це мови народів колишніх колоній романомовних країн або ті, які зазнали суттєвого впливу латини ще за

часів поширення давньоримської культури.

У довідковій літературі часто заявляють про іншомовний, запозичений характер ономасіологічного базису номінації цього артефакту, за аналогією зі слов'янськими мовами, з тією різницею, що давньоримська цивілізація запозичила книгу як сувій у давніх греків, а не у китайців або тюрків. Стверджується, що латинське слово *liber* у значенні «книга» походить від давньогрецького *βίβλος* [biblós] (= «сувій, свиток», «книга у вигляді свитка») [35]. Відомо, що велике значення для формування та розвитку романських мов на постримському просторі відігравала народна латина. Можна припустити, що давньогрецьке слово *βίβλος* було донорським для латинського *liber* (= «книга»). У цьому разі омонімію та міжмовну паронімію слів *liber / livre* (= «книга») і *liber / libre* (= «вільний») слід пов'язувати з історичними фонетичними змінами праіндоєвропейського **leudheros* і/або давньогрецького **ἐλεύθερος* (= «вільний») під час його запозичення латиною [36]. Уважаємо, що таке запозичення зумовило ситуацію народної етимологізації запозиченого слова, зумовленої паронімічною атракцією та екстралінгвістичними особливостями функціювання у рабовласницькому суспільстві Давньоримської імперії дискурсивного зближення понять «книга» і «воля», «свобода». Автори зазначеної вище французької етимології слова *livre* убачають зближення в тому, що читання книжки, тобто виконання книжкою інформаційної функції, можливе лише у відкритому, отже, у вільному, вигляді. Відомо, що слово *βίβλος* у давньогрецькій мові мало значення «сувій, свиток» і використовувалося не лише стосовно сувоїв (рулонів), списаних буквами, як і китайське слово 卷 *[k'üen] // [juàn] та [juǎn] / [цзюань]. Для читання такої книги треба було не відкривати її, а розгортати. Якщо визнавати етимологію латинського *liber* як трансформованого запозичення *βίβλος* із давньогрецької мови, то треба обґрунтувати способи трансформації. Безсумнівно, книжникам Середземномор'я в античну епоху були відомі й книги на глиняних пластинах, які не треба було відкривати, оскільки вони були відкриті через фізичні властивості, й про папірусні книги-сувої Давнього Єгипту. Імовірно, що запозичення слова *βίβλος* у значенні «книга» могло супроводжуватися процесами метатези (звук λ [l/л] перемістився вперед: після β перед ί; імовірний тимчасовий рефлекс: **βλίβος*) і гаплології (опинившись перед приголосним, перший звук β [b/б] опускався у швидкому мовленні; імовірний тимчасовий рефлекс: **λίβος* / **libos*). Подальше зближення зі словом *liber* у значенні «вільний» відбулося завдяки паронімічній атракції та грі слів на підставі антонімії у народній латині, адже книги у формі сувоїв були на відміну від глиняних табличок і вирізаних на каменях і деревах написах не відкритими, а навпаки – закритими. Окрім того, добре відомо, що у Стародавньому Римі раби, які виявляли літературний або науковий талант, могли більше за інших розраховувати на свободу і ставали лібертинами, тобто вільновідпущеними. Так, вільновідпущенником був Публілій Сир (Publilius Syrus) – римський мімічний поет доби Цезаря й Августа, молодший сучасник та суперник Лаберія; а філософ-стоїк Епіктет у юності був у Римі рабом імператорського вільновідпущеника Епафродіта, а в зрілому віці сам став лібертином. У разі процесу дискурсивного зближення понять «книга» і «воля», «свобода» латинське слово *liber* у значенні «книга» є давньою і вже стертою когнітивною метафорою, що виникла в епоху, коли латина була живою мовою: книга і свобода людини від рабства могли сприйматися дві тисячі років тому як суміжні поняття, що перебували у відносинах соціальної кореляції.

Попередня версія цікава, але досить складна, якщо порівнювати її з наступною версією, відповідно до якої ономасіологічним базисом слова *liber* (= «книга») є матеріал, на якому давні європейці робили записи: *лико, луб* – внутрішній бік кори молодих листяних дерев (переважно липи, в'яза, верби та деяких інших). На ймовірність цієї версії указує наявність в іспанській, каталанській, галісійській, румунській, французькій мовах слова *liber* як апелятиву, що називає *луб*, а також *лико* (крім французької). Загалом омонімію та міжмовну паронімію слів *liber/livre* (= «книга») і *liber* (= «луб», «лико»), які спостерігаємо в більшості романських мов, пов'язують із давньою спорідненістю цих слів [37].

Сучасними рефлексами латинського *liber* (= «книга») у деяких романських мовах є: у французькій – *livre*; у португальській – *livro*; в іспанській – *libro*. Цікаво, що в албан-

ській мові, яка не є романською, артефакт КНИГА позначають апелятивом-латинізмом *libër*, незважаючи на мусульманське віросповідання більшості албанців. Здебільшого мусульманські народи, незважаючи на ознаку спорідненості/неспорідненості мов, використовують для апелятивної номінації книги як артефакту арабізм, подібний до арабського слова باتك [kitab] (= «книга», «Коран», «форма письма»). Наприклад: у турецькій – *kitap*, у перській – باتک [ketab], у таджицькій – *китоб*, у казахській – *кітап*, у татарській – *китап*, у суахілі – *kitabu* тощо. До арабської цей апелятив прийшов у значенні «форма письма» з мови попередньої цивілізації, яка розвивалася на частині нині арабських земель: з арамейської (**ketabh*) [38]). За історичними свідченнями, Албанія – країна пізньої ісламізації: розпочався цей процес лише в XIV ст., а у XVII ст. мусульманами стала більшість населення. Отже, багато номінацій доісламських цивілізаційних цінностей албанська мова змогла зберегти. Разом із тим арабізм किताब [kitab] у значенні «книга» функціонує у мові хінді, що можна пояснити значним впливом арабської культури та ісламу на культуру середньовічної Індії, починаючи із VII ст., хоча більшість носіїв хінді сповідує інші релігії.

Висновки. Описане у пропонованій статті дослідження, на нашу думку, досягло своєї мети. У процесі роботи було встановлено закономірний взаємозв'язок артефакту КНИГА з деякими ментифактами, соціофактами та натурфактами. Ономасіологічна асиметрія номінаційного базису артефакту КНИГА у різних мовах зумовлена відмінностями у способах життя різних народів на певних етапах історії та загальнолюдським рівнем цивілізаційного розвитку. Важливою причиною такої асиметрії є шляхи розповсюдження книги як артефакту у світі. До слов'ян артефакт і слово КНИГА прийшли у праслов'янський період із Китаю за посередництва тюрків завдяки міжнародним зв'язкам, які здійснювалися завдяки Великому шовковому шляху. Ономасіологічним базисом номінації артефакту КНИГА у різні епохи у різних лінгвокультурах ставали форма, матеріал, спосіб виготовлення книги, спосіб письма, взаємодія процесу та результату створення книги, аперцепція соціальної значущості книги. Когнітивні відмінності найменувань артефакту КНИГА у різних мовах пов'язані з відмінностями традицій сприйняття цього об'єкта різними народами, знань про нього, навичок його практичного використання. У більшості мов світу номінації артефакту КНИГА є адаптованими запозиченнями з урахуванням цивілізаційного процесу культурного розвитку народу чи під впливом мови сповідуваної релігії. Зростання практичного значення книги в суспільстві після прийняття ним цього артефакту сприяло закономірній зміні уявлень мовців про денотат і сигніфікат метафоричних і метонімічних знаків, якими цей артефакт позначався у момент винаходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
2. Frege F. L. G. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*. 1892a. P. 25–50.
3. Frege F. L. G. Über Begriff und Gegenstand. *Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie*. Vol. XVI. 1892b. P. 192–205.
4. Zauner A. Die Romanischen Namen Der Körperteile : Eine Onomasiologische Studie. USA : Legare Street Press, 2023. 196 p.
5. Russell B. On Denoting. *Mind*. Oxford: Oxford University Press, 1905. Vol. 14 (56). P. 479–493. DOI: https://doi.org/10.1093/mind/XIV.4.479
6. Carnap P. R. Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache. *Zeitschrift Erkenntnis*. Berlin, 1931. Vol. 2. S. 219–241.
7. Dokulil M. Teorie odvozovani slov. 1. Tvořeni slov v češtině / ed. B. Havránek. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 263 s.
8. Mathesius V. Obsahový rozbor současné angličtiny na źakladě obecně lingvistickém. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 279 s.
9. Searle J. R. Proper Names. *Mind*. 1958. Vol. 67. No. 266. P. 166–173.
10. Searle J. R. Proper Names and Descriptions. *The Encyclopedia of Philosophy* / Ed. by P. Edwards. Vol. 6. N.Y.: Macmillan, 1967. P. 487–492.

11. Ullmann S. Semantics : An Introduction to the Science of Meaning. Oxford : Basil Blackwell, 1962. 278 p.
12. Wierzbicka A. Semantic primitives. Frankfurt / M.: Athenäum-Verlag, 1972. 250 p.
13. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. New York; Oxford : OUP, 1992. 496 p.
14. Wierzbicka A. Semantics : Primes and universals. New York; Oxford : OUP, 1996. 516 p. DOI: https://doi.org/10.1093/oso/9780198700029.001.0001
15. Wierzbicka A. Bodies and their parts : An NSM approach to semantic typology. *Language Sciences*. 2007. Vol. 29. Issue 1. P. 14–65.
16. Rosch E. H. Cognitive representation of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology*. 1975. Vol. 104. No. 3. P. 192–233. https://doi.org/10.1037//0096-3445.104.3.192
17. Kempton W. Category grading and taxonomic relations : A mug is a sort of cup. *American Ethnologist*. 1978. Vol. 5. Issue 1. P. 44–65.
18. Fillmore Ch. J. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica*. 1985. Vol. 6. No. 2. P. 222–254.
19. Plato. Parmenides / translated by B. Jowett. URL: https://www.gutenberg.org/cache/epub/1687/pg1687-images.html/ (дата звернення: 10.06.2026a).
20. Plato. Sophist / transl. by B. Jowett. URL: https://www.gutenberg.org/files/1735/1735-h/1735-h.htm/ (дата звернення: 10.06.2026b).
21. Aristotle. Categories (Categoriae) / translated by E. M. Edghill. URL: https://www.gutenberg.org/cache/epub/2412/pg2412-images.html/ (дата звернення: 11.06.2026).
22. Taylor J. R. Linguistic Categorization : Prototypes in Linguistic Theory. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 1995. 312 p.
23. Parts of the body: cross-linguistic categorization. *Language Sciences*. 2006. Vol. 28. Issue 2. P. 137–360. URL: https://www.sciencedirect.com/journal/language-sciences/vol/28/issue/2/ (дата звернення: 09.07.2026).
24. Аладько Д. О. Номінації артефактів в аспекті категоризації матеріального світу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. № 4. С. 4–7. URL: https://oljournal.nuoua.od.ua/archive/v4/odesa4.pdf/ (дата звернення: 02.07.2026).
25. Толчеєва Т. С. Контенсивна типологія сигніфікативних артефактів у різносистемних мовах : автореф. дис. … докт. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2010. 32 с.
26. Степанов Є. Семантична категоризація фрагменту натурфактного простору в китайській, англійській та українській мовах: універсальне й особливе. *Актуальні питання лінгвістики та методики викладання іноземних мов* : зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті доктора педагогічних наук, професора В. Л. Скалкіна, 22 травня 2026 р. Одеса : Гельветика, 2026. С. 126–130. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/rgf/x-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia-.pdf/ (дата звернення: 10.07.2026).
27. 许嘉璐 主编. 汉字标准字典. 沈阳：辽宁大学出版社, 2001. 944页.
28. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 572 с. URL: https://archive.org/details/etslukrmov2/page/n471/mode/2up/ (дата звернення: 24.06.2026).
29. 北京大学中国语言文学系语言学教研室编·汉语方音字汇（第二版重排本）[M]·北京：语文出版社·2003.06.
30. 国务院关于公布汉字简化方案的决议1956年1月28日。URL: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/xw_fbh/moe_2128/moe_2326/moe_1144/tnull_14350.html/ (дата звернення: 14.07.2026).
31. 汉字简化方案 中国文字改革委员 1956年。
32. 《简化字总表》1986年。
33. 草书在线 草书拼接。URL: https://hanzi.unihan.com.cn/CaoShu/ (дата звернення: 15.07.2026).
34. Online Etymology Dictionary. URL: https://www.etymonline.com/search?q=book/ (дата звернення: 10.07.2026).
35. Étymologie de Livre : Origine, Histoire et Signification. Universal languages : site. 12.01.2026. URL: https://universal-languages.fr/etymologie/livre/ (дата звернення: 10.07.2026).
36. Ancient Greek & Latin Dictionaries. LSJ.gr : site. URL: https://lsj.gr/wiki/
37. Liber. *Livejournal* : site. 05.10.2024. URL: https://rousseau.livejournal.com/598937.html/ (дата звернення: 12.07.2026).
38. Kitab. Arabic etymological dictionary. URL: https://etymology_arb_en.en-academic.com/2887/kitab/ (дата звернення: 18.07.2026).

REFERENCES

1. Selivanova, O. O. (1999). Aktualni napriamy suchasnoi linhvistyky (analitychnyi ohliad) [Current trends in modern linguistics (analytical review)]. Kyiv : Fitosotsiotsentr, 148 p. [in Ukrainian].
2. Frege, F. L. G. (1892a). Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik,* pp. 25–50. [in German].
3. Frege, F. L. G. (1892b). Über Begriff und Gegenstand. *Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie*, vol. XVI, pp. 192–205. [in German].
4. Zauner, A. (2023). Die Romanischen Namen Der Körperteile : Eine Onomasiologische Studie. USA : Legare Street Press, 196 p. [in German].
5. Russell, B. (1905). On Denoting. *Mind*, vol. 14 (56), pp. 479–493. DOI: 10.1093/mind/XIV.4.479 [in English].
6. Carnap, P. R. (1931). Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache. *Zeitschrift Erkenntnis*. Berlin, vol. 2, SS. 219–241. [in German].
7. Dokulil, M. (1962). Teorie odvozovani slov. 1. Tvořeni slov v češtině / ed. B. Havránek. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 263 s. [in Czech].
8. Mathesius, V. (1961). Obsahový rozbor současné angličtiny na źakladě obecně lingvistickém. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 279 s. [in Czech].
9. Searle, J. R. (1958). Proper Names. *Mind*, vol.67, no.266, pp.166–173. [in English].
10. Searle, J. R. (ed. by P. Edwards) (1967). Proper Names and Descriptions. *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. 6, N.Y.: Macmillan, pp. 487–492. [in English].
11. Ullmann, S. (1962). Semantics : An Introduction to the Science of Meaning. Oxford : Basil Blackwell, 278 p. [in English].
12. Wierzbicka, A. (1972). Semantic primitives. Frankfurt / M.: Athenäum-Verlag, 250 p. [in English].
13. Wierzbicka, A. (1992). Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. N.Y.; Oxford : OUP, 496 p. [in English].
14. Wierzbicka, A. (1996). Semantics : Primes and universals. N.Y.; Oxford : OUP, 516 p. DOI: https://doi.org/10.1093/oso/9780198700029.001.0001 [in English].
15. Wierzbicka, A. (2007). Bodies and their parts : An NSM approach to semantic typology. *Language Sciences*, vol. 29, Issue 1, pp. 14–65. [in English].
16. Rosch, E. H. (1975). Cognitive representation of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology*, vol. 104, no. 3, pp. 192–233. Retrieved from: https://www.academia.edu/24474401/Cognitive_representations_of_semantic_categories/; DOI: https://doi.org/10.1037//0096-3445.104.3.192 [in English].
17. 1Kempton, W. (1978). Category grading and taxonomic relations : A mug is a sort of cup. *American Ethnologist*, vol. 5, Issue 1, pp. 44–65. [in English].
18. Fillmore, Ch. J. (1985). Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica*, vol. 6, no. 2, pp. 222–254. [in English].
19. Plato (2026). Parmenides / transl. by B. Jowett. Retrieved from: https://www.gutenberg.org/cache/epub/1687/pg1687-images.html/ (accessed on 10.06.2026a) [in English].
20. Plato (2026). Sophist / transl. by B. Jowett. Retrieved from: https://www.gutenberg.org/files/1735/1735-h/1735-h.htm/ (accessed on 10.06.2026b). [in English].
21. Aristotle (2026). Categories (Categoriae) / translated by E. M. Edghill. Retrieved from: https://www.gutenberg.org/cache/epub/2412/pg2412-images.html/ (accessed on 11.06.2026). [in English].
22. Taylor, J. R. (1995). Linguistic Categorization : Prototypes in Linguistic Theory, 2nd ed. Oxford : OUP, 312 p. [in English].
23. Parts of the body : cross-linguistic categorization (2006). *Language Sciences*, vol. 28, issue 2, pp. 137–360. Retrieved from: https://www.sciencedirect.com/journal/language-sciences/vol/28/issue/2/ (accessed 9.07.2026). [in English].
24. Aladko, D. O. (2014). Nominatsii artefaktiv v aspekti katehoryzatsii materialnoho svitu [Artifact names in the aspect of material world categorization]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk – Odessa Linguistic Journal*, vol. 4, pp. 4–7. Retrieved from: https://oljournal.nuoua.od.ua/archive/v4/odesa4.pdf/ (accessed 2.07.2026). [in Ukrainian].
25. Tolcheieva, T. S. (2010). Kontensyvna typolohiia syhnifikatyvnykh artefaktiv u riznosystemnykh movakh : avtoref. dys. … dokt. filol. nauk : 10.02.15 [Intensive typology of significant artifacts in languages of different systems : Ph.D. author's abstract]. Kyiv : T. Shevchenko Kyiv National University, 32 p. [in Ukrainian].
26. Stepanov, Ie. (2026). Semantychna katehoryzatsiia frahmentu naturfaktnoho prostoru v kytayskii, anhliyskii ta ukrainskii movakh : universalne I osoblyve [Semantic categorization of a fragment of naturfactual space in Chinese, English and Ukrainian languages: universal and particular]. *Aktualni pytannia linhvistyky ta*

metodyky vykladannia inozemnykh mov: zb. materialiv X Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoi pamiati dokt. ped. nauk, prof. V. L. Skalkina (22.05.2026 r.) – *Actual Issues of Linguistics and Methods of Teaching Foreign Languages : the Xth International Scientific and Practical Conference, dedicated to the memory of the Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Vladimir Skalkin (May, 22, 2026)* : The Collection of Conference Proceedings. Odesa : Helvetica, pp. 126–130. ISBN : 978-617-554-838-7. Retrieved from: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/rgf/x-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia-.pdf/ (accessed 10.07.2026). [in Ukrainian].

27. Xu, Jialu (ed.). (2001). Hànzì biāozhǔn zìdiǎn [Standard Dictionary of Chinese Characters]. Shenyang : Liaoning University Press, 944 p. [in Chinese].
28. Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 volumes (1985) [Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 7 t.]. Kyiv : Naukova dumka, vol. 2, 572 p. Retrieved from: https://archive.org/details/etslukrmov2/page/n471/mode/2up/ (accessed 24.06.2026). [in Ukrainian].
29. Běijīng dàxué zhōngguó yǔyán wénxué xì yǔyán xué jiàoyánshì biān·hànyǔ fāng yīn zìhuì (dì èr bǎn chóng pái běn) [Dictionary of Chinese Dialects / compiled by the Linguistics Teaching and Research Section, Department of Chinese Language and Literature, Peking University, 2nd ed., re-typeset], Beijing : Language and Literature Press, 2003. [in Chinese].
30. Guówùyuàn guānyú gōngbù hànzì jiǎnhuà fāng'àn de juéyì 1956 nián 1 yuè 28 rì [Resolution of the State Council on the Promulgation of the Simplified Chinese Character Scheme]. Beijing, 1956, January 28. Retrieved from: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/xw_fbh/moe_2128/moe_2326/moe_1144/tnull_14350.html/ (accessed 14.07.2026). [in Chinese].
31. Hànzì jiǎnhuà fāng'àn zhōngguó wénzì gǎigé wěiyuán 1956 nián [Simplified Chinese Character Scheme]. Beijing : Chinese Language Reform Committee, 1956. [in Chinese].
32. Jiǎnhuà zì zǒng biǎo (1986) [General List of Simplified Characters]. Beijing. [in Chinese].
33. Cǎoshū zàixiàn cǎoshū pīnjiē [Online Cursive Script, Cursive Script Combination]. URL: https://hanzi.unihan.com.cn/CaoShu/ (accessed 15.07.2026). [in Chinese].
34. Online Etymology Dictionary (2026). Retrieved from: https://www.etymonline.com/search?q=book/ (accessed 10.07.2026). [in English].
35. Étymologie de Livre : Origine, Histoire et Signification. Universal languages : site. 12.01.2026. URL: https://universal-languages.fr/etymologie/livre/ (accessed 10.07.2026). [in French].
36. Ancient Greek & Latin Dictionaries (2026). LSJ.gr : site. Retrieved from: https://lsj.gr/wiki/ (accessed 11.07.2026). [in Greek, Latin, English].
37. Liber (2024). *Livejournal* : site. 05.10.2024. Retrieved from: https://rousseau.livejournal.com/598937.html/ (accessed 12.07.2026). [in English].
38. Kitab (2026). *Arabic etymological dictionary*. Retrieved from: https://etymology_arb_en.en-academic.com/2887/kitab/ (accessed 18.07.2026). [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026